

GYÖRGY V. IMOLA

A TÉR SZIMBOLIKUS BIRTOKLÁSA MAROSVÁSÁRHELYEN*

A társadalmi emlékezet kutatásának bőséges szakirodalma arra keresi a választ, hogy hogyan alakít bennünket a tudatos vagy tudattalan, nyilvános vagy magánjellegű, anyagi vagy kommunikatív, mindenki által elfogadott vagy vitatott múlt. A kollektív emlékezet ilyenszerű megközelítése lehetővé teszi annak meghatározását, hogy milyen módon kapcsolódik egymásba múlt és jelen.¹ A társadalmi emlékezetet a tudósok bizonyos társadalmi gyakorlatok – például megemlékezés és emlékműépítés –, és ennél általánosabb kulturális konstrukciók – például hagyomány, mítosz és identitás – együtteseként fogták föl.² Az emlékezés ezek alapján nem más, mint a múlthoz való viszonyunk. Ezáltal tehát előhívunk valamit a gondolkodásunkban, megkülönböztetést, összevetést teszünk, vagy valamire rávilágítunk, hogy valamit jobban megértsünk.³ A társadalmi emlékezet mindig egy közösség ügye, és amellett, hogy megteremti a múlttal való kapcsolatot, más célokat is szolgálhat. Ez történik jelen tanulmány kutatási terepén, Marosvásárhelyen is, ahol a román és magyar etnikum múltteremtése egyben a kétfajta lokális identitás egymástól való elhatárolódását is megszabja.

Az említett település lakossága majdnem fele-fele arányban román, illetve magyar anyanyelvű. Nem túlzás azt kijelenteni, hogy a két etnikum közötti feszültségek már az első világháború óta tartanak, ilyen vagy olyan formában folyamatosan felszínre kerülnek. A rendszerváltást követően az erőteljes viszálykodások egyre inkább eltompultak, azonban szimbolikus értelemben ma is észlelhető egyfajta rivalizálás. A két etnikai csoport versengése továbbra is olyan klisészerű kérdések körül forog, mint: ki volt itt korábban, kié a város, kié a terület? Ilyen értelemben mindkét oldal a történelmi múlt bizonyítását érzi szükségesnek. A nevezett csoportok értelmiségi rétege felismerte, hogy a múlt maradványaiból mesterségesen alkotott emlékezhelyek a kívánt emlékezet tartós megszilárdítását szolgálják. Az ismeretlenségbe merülő múlt ennek folytán az emlékezet helyeinek a közvetíté-

* A dolgozat megírásához szükséges anyagi támogatást a Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2007–2013 és az Európai Szociális Alap biztosította a POSD-RU/107/1.5/S/77946 projekt „Doktori tanulmányok: a kutatói életpálya sikere” keretéből.

sével bekerül a történelmi emlékezet közösségi vérkeringésébe.⁴ Az emlékezet helyei azok az eszközök, amelyek segítségével az emlékezés megvalósulhat, például emlékművek, szobrok, emléktárgyak, ünnepek.⁵

A továbbiakban arra reflektálok, hogy az emlékezet helyeinek működtetése révén a történelmi emlékezet hogyan válik egy társadalmi csoport identitásképző, illetőleg identitás erősítő eszközévé. Munkám hangsúlyosan a város magyar etnikumának szimbolikus cselekvéseit és a román etnikum ennek ellenében felvett magatartását veti górcső alá.

A magyar etnikum szimbolikus térfoglalása

Az 1990-es évek elején, azonnal a rendszerváltás után, Marosvásárhelyen is lehetővé vált nyilvános szférában emlékezni a múltra. Ezt kihasználva, az RMDSZ politikai párt akkori tagjai tevékenykedni kezdtek annak érdekében, hogy a lokális történelemre való emlékezést publikus diskurzusokba helyezték ki. A történelmi múlt alakjai közül a legkézenfekvőbb és politikai céloknak legnagyobb mértékben megfelelő figura Bernády György volt, aki első ízben 1902 és 1913 között volt polgármester, majd néhány év főispáni tisztség után 1926 és 1929 között pártpolitikai egyezség alapján újra polgármesterré választották.⁶ Modernizáló tevékenysége következményeként nevéhez fűződik a város jelenlegi képének kialakítása. 1992-ben tehát alkalom nyílt a magyar nemzetiségű lakosság történelmi múltjának felelevenítésére, a politikai elit így hozta létre a Bernády György Közművelődési Alapítványt, amellyel az emlékezet ápolásának hivatalos keretet nyújtott. Az alapítvány névjegye alatt később elkezdődött az emlékezet helyeinek megteremtése. Ennek a felismerésnek a fényében 1994-ben felállították Bernády György bronzszobrát a róla elnevezett téren, ugyanebben az évben az alapítvány megvásárolt egy házat, amelyet 1994-ben Dr. Bernády György Közművelődési Központ néven nyitottak meg. Ez az épület

1. fotó

*Bernády György bronzszobra
a róla elnevezett téren*

Forrás: Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány dokumentumtára

máig is az alapítvány székhelyeként működik, és Bernády-házként emlegetik. 1997 óta évente megszervezik a Bernády-napok című rendezvénysorozatot, amelynek alkalmával mindig újabb és újabb emlékműveket állítanak, Bernádyról szóló köteteket adnak ki, előadások, vetélkedők zajlanak le, illetve létrehozta egy emlékplakettet, amellyel e rendezvénysorozat keretében minden évben kitüntetnek egy olyan polgárt, aki a városért sokat tett.

Az emlékezet tartósságának tétele különösen vonatkozik olyan elemek megőrzésére, amelyeknek szerepük van a közösség etnikus identitástudatának ébrentartásában. Az adott kultúra többféle csatornát, többféle mechanizmust tart üzemben, hogy megőrizze a saját identitását fenntartó eszméket, kulturális elemeket.⁷ Ebben az esetben Bernády György alakjának különösen szerepe van a közösség etnikus identitástudatának ébrentartásában, ugyanis egy olyan vezető egyéniségről van szó, aki a 20. század eleji békeidőkben felendítette az akkor még szinte teljesen magyar lakosságú város gazdasági és kulturális életét. A múltnak ez az a pontja, illetve személyisége, amelynek mítosza leginkább menedékként szolgálhat a kérdéses politikai helyzetek vagy az etnikai konfliktusok idején. Az ember társadalmi életének kritikus pillanataiban újra eljön a mítosz ideje, amelyet még sohasem győztek le.⁸ Ezt bizonyítja a sokezres tömeg részvétele az 1994-es szoboravatáson, amikor az emléképolásnak ez a mozzanata sokkal erőteljesebben tartalmazott identitásőrzési, illetve szimbolikus térfoglalási vonatkozásokat. „A Bernády-szobor, az volt az első tétel nagyon... hogy mondjam... látványos, és azért '94-ben, '93-ban más volt a hangulat, akkor tétel, ahogy a képek is mutatják, asszem azóta sem volt szoboravatáson ennyi ember. Érezték a magyarok, hogy mit jelent azér' felállítani Bernády szobrát.”⁹ Fontos tehát a kultúrhős képzetének szerepe a közösségi identitásformák megteremtésében és fenntartásában. Ez a szerep a társadalmi kötelekek létrehozásában, megerősítésében ölt testet.

Az 1990-es évek elején történt kezdeményezés a magyar ajkú lakosság széles körében legitimitást nyert azáltal, hogy a városlakók az elveszett hagyomány ápolását saját felelősségükké, identitásuk részévé tették. Az így kialakult hagyomány az emlékező közösség kollektív alkotásává, és mint ilyen, a közösségek mindennapi életének integráns részévé, akart, óhajtott emlékezéssé vált. Ennek az óhajtott emlékezésnek a talapzatát alkotják az emlékezet helyei, melyek a személyesen megélt és spontán módon ható emlékezet – azaz a hagyomány –, illetve a történelem – azaz a rekonstruált múlt – metszéspontján keletkeznek. Tulajdonképpen ezek azok az eljárások, amelyek segítségével a lokális emlékezet reprezentálódik. A kialakított emlékezhelyek a város terét a megszokottól eltérő séma szerint tagolják. Ilyen szempontból a városlakó környezetét nem csupán egy kognitív gondolkodási folyamat során képezi le, hanem aktív kapcsolatba kerül társadalmi környezetével is. A térben elhelyezett emlékművek nem pusztán tárgyakként, hanem jelentéssel bíró, jelzésértékű egységekként alakítanak térképet.¹⁰ Ezek

révén az adott közösség a múltat birtokba veszi, és örökséggé, patrimóniummá változtatja. Az ennek nyomán kialakított terek, a lokalitáshoz kötődő kimagasló egyéni életút emlékművei, emléktáblái, szobrai egyfajta mentális térképet képeznek az adott közösség tudatában.¹¹

Az észlelt és befogadott környezeti információkhoz szubjektív, szimbolikus tartalmak kapcsolódnak. Ezeknek az észlelt térbeli elemeknek a szubjektív jelentését a közösség érzelmi úton is feldolgozza, azaz identitása részévé teszi. Azzal, hogy az adott közösség történetének helyhez kötött eseményeit emlékművekkel jelöli meg a térben, mintegy birtokába veszi a teret. Így a történelem, az idő vertikális dimenzióját a szinkronitás mindenkori jelenidejévé alakítja. A marosvásárhelyiek számára is kitüntető jelentősége van a történelmi építészeti emlékeknek, a róluk szóló narrációknak és a Bernádyhoz kapcsolódó emlékműveknek, szobroknak. Az ilyen emlékhelyek révén válik a tér *szakrálissá*, a közösség történetével összeforrott térré, szülőföldre.¹²

A lokális emlékezet életben tartása által tehát környezetünk otthonná válik, amely iránt felelősséget és kötődést érzünk. Létrejön a lokális azonoságtudat. A lokális emlékezet csoportidentitást is alakít és működtet. Ha nem történe meg a neutrális terek effajta kisajátítása, háziasítása, az lélektanilag instabilitást hozna magával, az ideiglenesség érzetét keltené.¹³ Az etnikus/kulturális identitás fenntartására hasonló igénye van a város román közösségének is. A terület annak birtokává válik, aki azt kognitív térképezésével befogadta, és érzelmi kötődést érez iránta. Ha tehát a várost kétfajta etnikum népesíti be, nyilvánvalóan mindkét fél törekszik birtokába venni a teret. Ezzel egyfajta párhuzamos létezés alakul ki, mely hol egymással komplementer világot, toleranciát jelent, hol pedig versengő világokat, identitásokat.¹⁴

Az adott kultúra – jelen esetben a marosvásárhelyi magyar kisebbség – többféle mechanizmust tart üzemben, hogy megőrizze a saját identitását fenntartó eszméket. Ilyen például a szoborállítás/szoborállítások folyamata. Az 1992-ben létrejött Bernády György Közművelődési Alapítvány tagjai a következő években folyamatosan tevékenykedtek a kisebbségi önazonosság megőrzése érdekében. Első lépésként 1994-ben a már említett Bernády György-szobrot állították fel a róla elnevezett téren, melyet Bocskay Vince szovátai szobrász készített. A város további történelmi személyek emlékét is felvállalta, így – Kőrösi Csoma Sándor, a Bolyaiak, Bartók Béla és Borsos Tamás szobra mellett – Petőfi Sándor, II. Rákóczi Ferenc és Aranka György szobrai is leleplezésre kerültek. Petőfi Sándor szobrát 2000-ben leplezték le a millenniumi ünnepségek alkalmából az Arany János és a Kossuth (Călărașilor) utcák kereszteződésénél. A vársétány aljában, a Rákóczi-lépcsővel szemben álló II. Rákóczi Ferenc mellszobor 2004 novemberében került felavatásra hosszas viták után; az engedélyezés csak úgy valósulhatott meg, hogy a helyi tanács ezzel egy időben megszavazta egy Mihai Viteazul-szobor

2. fotó

*Aranka György szobra az Aurel Filimon
(volt Iskola) utcában*

Forrás: Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány dokumentumtára

felállítását a sétány másik oldalára. Aranka György szobrának felavatása 2008 májusában történt a helyhatóság-választási kampány keretében, Borbély László polgármesterjelölt gondozásában. Ezek a cselekvések a helyi történetírás és ennek térbeliesülése szempontjából fontosak. Az ilyenszerű megemlékezés, emlékállítás által a múlt történései a csoport számára folyamatosan láthatóvá, megélhetővé, belakhatóvá válnak. A szemlélővel ténytámasztja, hogy itt ebben, az általa is megélt világban történtek meg a fontos események, itt éltek és tevékenykedtek az adott híres személyek. Ezáltal a múlt a jelen személyes ügyévé válik.¹⁵

Az említett szobrok avatásai közül a Bernádyé volt a legnagyobb esemény. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a felszabadult politikai helyzetben lehetőség nyílt a csoporttudatot, a közösségi identitást nyilvánosan is felvállalni, másrészt pedig jelzi, hogy Bernády György valóban kiemelkedő szerepet foglal el a helytörténetben, a lakók történeti tudatában. Bernády emlékezetének a nyilvános szférában különböző emlékhelyei vannak. Amint már említettem, a közművelődési alapítvány 1994-ben nyitotta meg a Dr. Bernády György Közművelődési Központot. 1996-ban sor került egy Bálint Károly szobrász által készített és adományozott Bernády-mellszobor elhelyezésére a székház nagytermében. 1998 óta évente megrendezésre kerülnek a Bernády-napok. 1998. október 16-án, az első ilyen rendezvény alkalmával avatták fel az egykori polgármester mellszobrát a Kultúrpalota tükörtermében. 1999-ben emléktáblát helyeztek el Bernády egykori lakóházának homlokzatán. 2002-ben, polgármesterré választásának 100. évfordulójára a kolozsvári Puskás Sándor Bernády Györgyöt ábrázoló domborművét a Maros Megyei Tanács épületében, az egykori Városházán helyezték el. 2004 őszén újabb emléktáblát lepleztek le a Bolyai Farkas Elméleti Líceum amfiteátrumának falán, mellyel egyidejűleg a helyiséget avatóünnepség keretében Bernády György Teremnek nevezték el. Ennek indoka az egykori polgármester évekig tartó kollégiumi főgondnoksága volt. 2007-ben több évi készülődés után a Kultúrpalota első emeletén avatásra került a Bernády-emlékszoba.

Az alapítvány által kezdeményezett emlékállítások részben a szimbolikus térfoglalás konkretizációjaként könyvelhetőek el. A folyamatosan fennálló

rákészültség, a kampányszerűen felbukkanó saját, illetve idegen térfoglalási gyakorlat mintegy kikristályosította azokat az eljárásokat, amelyeket az elit a leghatékonyabb térfoglalási, térbirtoklási módozatoknak tartott. Tulajdonképpen ritualizálódott cselekvéssorokról van szó, amelyek a maguk során kialakítják, fenntartják, és a nemzeti/nemzetiségi nyilvánosság szintjén legitimálják a szimbolikus térfoglalásokat.¹⁶ A birtoklás legfontosabb jelei a következők: a nemzeti jelképek használata; a szimbolikus súlyú közéleti beszéd (hely, időpont, sorrend, hangnem, téma stb.); középületek birtoklása; templomépítés, új építkezések beindítása és azok megszentelése; iskolák, utcák, terek átnevezése; köztéri emlékművek állítása; etnikai elemek díszítőelemként való megjelenése nyilvános térben; szimbolikus súllyal felruházott közösségi rendezvények stb.¹⁷ Ezek a birtoklási jelek Bernády György kultuszának kapcsán is megjelennek a lokális és egyben nemzeti identitás fenntartásaként. Az alapítvány és a rendezvény égisze alatt a szimbolikus térfoglalás évről évre tágabb körben terjeszthető.

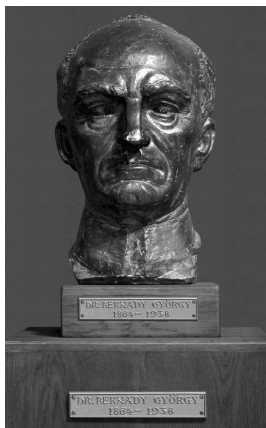
Marosvásárhelyen három szobor áll, amelyek az építő polgármester iránti tiszteletet jelképezik. Az egyik, a már említett teljes alakos szobor a központ felső részében, a Vártemplom előtti téren helyezkedik el, a tér neve szintén Bernády nevét viseli. Felállítása után két évvel a Dr. Bernády György Közművelődési Központban avattak fel egy mellszobrot, és végül szintén mellszobrot állítottak a Kultúrpalotában. A szobrok elhelyezését figyelve, nyilvánvalóvá válik, hogy a kultusz építése az etnikai kisebbség identitásának erősítését szolgálja. Az első, teljes alakos szobrot a Vártemplom, a különböző történelmi személyek szálláshelyéül szolgáló Teleki-ház, a központi katolikus plébánia és néhány magyar főúri család (Haller, Csernát, Bornemisza) fennmaradt régies stílusú háza fogja közre. Egyrészt ezeknek az épületeknek az adott kort (és viszonyokat) idéző jellege, másrészt az a tény magyarázhatja az elhelyezést, hogy itt úgynevezett steril környezetben állhat a szobor. Azaz a téren, illetve körülötte semmilyen más, a másik etnikum által emelt és tisztelt emlékmű nincs. Megjegyzendő még, hogy a kitartó szervezési munka után sorra került szoboravatáson a városlakók tömegesen vettek részt. Ekkor körvonalazódott erősen, már-már nacionalista jegyeket mutató élességgel a szimbolikus térfoglalási igény: „itt Vásárhelyen, ez nagy szlogen volt, hogy »miénk itt a tér«, a '90-es évek elején ilyen nagy összejöveteleken azt mindig el is énekeltük, meg minden. Tehát [...] ami ilyen nagy RMDSZ-es vagy egyéb összejövetel volt, azon elhangzott jó sokáig ez a zene-szám.”¹⁸ Ebben az időszakban a politikai és a szoborállítási küzdelemben ugyanazok voltak a főszereplők, és ez a kétfelől szerzett legitimitás egymást támogatta. „A »Bernády« körül kialakult egység a politikai cselekvésekben felhasználható egységként működött és fordítva. Korcsoporttól, társadalmi csoporttól, mesterségtől függetlenül integrálódtak láthatóan-tapasztalhatóan e szimbólum körül a felállítás időszakában egy közösséggé a magyarok.

Ennek a közösségnek az így formált identitása egyszerre kapcsolódott helyi és egyetemes magyar értékekhez.”¹⁹

A tér a hatalom – ez esetben a kisebbség politikai elitje – által generált diskurzus szerint alakul, amely saját magának legitimálja a beemelt elemeket. Ez a diskurzus erősíti a szimbolikusan elfoglalt térhez való ragaszkodást.²⁰ Ezzel együtt felelevenítődnek a korabeli események és politikai helyzet, az úgynevezett boldog békeidők, amely példaképként kerül elő minden ismétlődő rítusban. A szobrot minden évben megkoszorúzzák, körülötte emlékbeszédek hangzanak el.²¹ Az évente megrendezett Bernády-napokon mind a teljes alakos szobor előtt a téren, mind pedig a Kultúrpalotában álló mellszobor előtt ünnepélyesen tisztelgnek a városlakók, többnyire az értelmiségi réteg. Ezek a gesztusok és szobrok jelzik a múltbeli hősnek azt a szerepét, mely a lokális kultúra imaginárius világán keresztül társadalmi kötelekeket hoz létre, erősít meg.²²

A mellszobrok elhelyezését illetően a kultusz egyfajta nyomatékositásáról beszélhetünk. Az egyik mellszobor a Bernády építő munkássága során

3. fotó
Bernády György mellszobra
a Kultúrpalota Tükörterme előtt

Forrás: Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány dokumentumtára

készült Kultúrpalotában található, amely szecessziós vonásaiban magyar kulturális jegyeket is magán hordoz (L. balladák megjelenítése a falfestményeken, híres erdélyi magyar személyiségek az üveg-
festményeken, népies díszítőelemek stb.), és amely a marosvásárhelyi kisebbségi identitás egyik fontos téreleme. Az ebben elhelyezett mellszobor emléket állít a készítettőnek, ugyanakkor hangsúlyozza a példaképertéket, látogatásokkor alkalmat ad a kultikus személyről szóló narratívumok hangoztatására. Hasonló szerepe van a közművelődési alapítvány nagytermében álló mellszobornak is. Az épülettel való egybeolvadás itt fordított irányú, mint a Kultúrpalota esetében. Az épület azáltal válik jelentéssé, hogy az alapítvány székhelye. Ezt reprezentálja a mellszobor, illetve az itt zajló lokális, kulturális, hagyományos események, amelyek természetesen a magyar lakosságot érintik.²³

A szimbolikus térfoglalási rítusok alkalmával az elit úgy tesz, mintha a kiépített szimbolikus hely olyan lenne, és úgy működne, ahogyan azt ő elképzei. Az interpretációs cselekvéssornak az egész rituális cselekvéssorra irányuló aspektusai folytán a „kép” a ténylegesen létrehozott konstrukció helyére lép, s majd később ez a „kép” kerül bele a tankönyvekbe, a szépiro-

dalmi szövegekbe.²⁴ A Bernády személyét éltető tárgyak a mögöttes jelentés megtestesítőivé válnak. Az emléktáblák kifüggesztése jelképesen ugyanazt szolgálja, amit a szobrok is. A rendezvények során ezek leleplezése újabb teret nyit a helyi kisebbség önazonosságának megnyilvánulására. Ezek által a múltra vonatkozó tudás közszemle tárgya lesz, kihelyeződik a térbe, és – annak elfoglalása mellett – a lokális társadalom patrimoniumává válik. Mindez a közösség gondoskodását feltételezi az örökség fölött, a múlt szemlélése ritualizálttá válik, amely cselekvések csoportos identitástudatot termelnek. A múltnak effajta letétbe helyezése, őrzése a történelem személyesé válását, háziasítását biztosítja.

A magyar kisebbség számára a Bernády életpályájának állított emlék egyúttal emblémává is válik, amellyel a mindennapi vagy a nyilvános beszédben határozottan és mindenki számára érthetően lehet megnevezni a szimbolikusan kisajátított terület helyét, egy szétsugárzó szimbolikus erő középpontját. „A látogató – aki az esetek 90 százalékában iskolás – nagyon világosan érzékeli, hogy az emlékházba lépve egy roppant lényeges határt lépett át: a mindennapokból átjutott az ünnepi, a szakrális térbe.”²⁵ A szimbolikusan birtokolt hely erősítését a látogatások rituális társadalmi gyakorlattá való emelése szolgálja, illetve legitimálja az e helyek mivoltára irányuló interpretációkat és az interpretációkat forgalmazó elitszerepeket is.²⁶

Vetélkedő párhuzamosság az etnikumok között

Az emlékezési gyakorlat a szimbolikus térfoglalás sokféle konkretizációját eredményezte. A birtoklás jeleként mutatkoznak a szimbolikus súlyú közéleti beszédek, azok helye, időpontja, sorrendje, hangneme, témája stb., a középületek birtoklása, ennek nyomatékossítása az épületekben elhelyezett emlékművekkel, új köztéri emlékművek állítása és a szimbolikus súllyal felruházott közösségi rendezvények. Az emlékezés és egyben a térfoglalás eljárásai ritualizáltaknak tekinthetők a bennük lévő cselekvések rendje, helyhez kötöttsége, időbeli szabályozottsága, valamint a cselekvések közösségi jellege folytán. A térfoglalás cselekvéssorának három fő komponense van, amelyek pontosan rögzíthető funkciókkal rendelkeznek. „A szimbolikus térfoglalás kialakításának, létrehozásának funkciója a rögzítés, a kiválasztott hely végleges megjelölése. A fenntartás, a működtetés műveleteinek funkciója a megjelölt helyhez való közösségi jellegű viszonyulások kanonizálása. Végül pedig a nemzeti/nemzetiségi nyilvánosságban zajló interpretációs műveletek funkciója az, hogy legitimálja magát az egész ritualizált cselekvéssort, s mintegy védőburkot vonva a szimbolikusan megjelölt hely köré, ne csak bebiztosítsa, hanem egyenesen túlbiztosítsa annak létezését.”²⁷ Bernády György kultusza kapcsán ezek a funkciók mind érvényre jutnak. Ezzel pár-

huzamosan azonban a másik etnikai közösség részéről is történnék hasonló eljárások. „De inkább én azt látom, hogy amikor valamit csinált a magyarság, akkor erre reakcióként a románság is akart valamit.”²⁸

A szimbolikus térfoglalás tehát folyamatos versengést idéz elő a helyi magyar és román etnikum között. Az egész alakos szobor engedélyeztetése után közvetlenül a Bernády György után következő Emil Dandea polgármesternek állítottak szobrot. „az első időszakban tényleg sok, roppant sok akadályba ütközött, de végül is meg lehetett oldani ezzel az összefogással is, meg azzal, hogy az RMDSZ vezetői valamilyen módon kijárták, harcok voltak, a városi tanácsban akkor még többségben voltak a magyarok sokáig, most kerültünk kisebbségbe. Tehát, egy időn túl például az impériumváltás utáni időszak román polgármesterét, akiért úgy odavoltak, Dandeat is kifutatták szoborral. Az más, hogy például a Bernády-szobrot nem engedték felállítani a Városháza és a Kultúrpalota elé, ahol lett volna helye, Dandeat oda lehetett tenni. Tehát, ilyen tekintetben voltak nehézségek, de én azt mondom, most már, hogy ha nem itt, ahol a főhelye volt, de ott a Bernády-téren jó helyen van, mert az a régi Vásárhely, a magyar Vásárhely szívében kapott helyet.”²⁹

Ezzel a gesztussal az emlékműállításban egy úgynevezett alkusorozat kezdődött el a két etnikum között. Bernády György szobrát a Borsos Tamás és a Petőfi-emlékmű követte, amelyek körül végül nem alakult ki vita. A Borsos-szoborért cserébe kértek egy román vonatkozású szobrot szintén a Vársétányon, de ez meghíúsult. Később viszont a Rákóczi-szobor leleplezése csak úgy történhetett meg, hogy vele egy időben egy Mihai Viteazul-szobor felállítását is elfogadta a tanács. „Amint jeleztük, a legnagyobb érdeklődést tanúsító határozattervezet II. Rákóczi Ferenc és Mihai Viteazul szobrának a felállítása volt. S míg a mellszobor dokumentációját idejében eljuttatták a javaslattevők a tanácshoz, addig a lovas szoborra vonatkozót az utolsó nap csúsztatták be. Így aztán ez alaposan megkavarta a korábbi egyezségben foglaltakat. Benedek István javaslatára a két szoborról való határozattervezetet összevonták, így egyszerre kellett döntsenek mindkettő kihelyezéséről. Aztán a »bürokrácia ördöge« nagyon furcsán viselkedett. Az új határozattervezet első változatában a lovas szobor került Rákóczi mellé. Bárcki Győző alpolgármester jelzésére végül kijavították, de úgy, hogy Mihai Viteazul mellszobrának helyszínékként a lovas szobornak szántat jelölték be. Következett egy újabb korrekció, s végül a korábbi egyezségnek megfelelően, egyöntetűen fogadták el, hogy II. Rákóczi Ferenc mellszobrát a Rákóczi-lépcső felett, a Vársétányon helyezték el, míg Mihai Viteazul mellszobrát a Kogălniceanu és a Bernády György utca kereszteződésénél (a volt fizetéses poliklinika előtt) levő háromszögű parkban helyezték el.”³⁰

Egy következő alku Aranka György szobrát kísérte: „most például, miután jóváhagyták az Aranka György szoborállítását, most még mielőtt újabb

polgármester-választás lett volna, hamar megszavazták azt, hogy legyen egy Aurel Filimon-szobor is a szomszédságában”.³¹ Ilyen jellegű vita zajlott a 2010-es év folyamán is, amikor a magyar önkormányzati tanácsosok Sütő András szobrának felállítását javasolták. A román önkormányzati tanácsosok ezt csak azzal a megegyezéssel fogadták el, ha ezzel egy időben Ștefan Gușă tábornoknak is szobrot állíthatnak. Miután ez a megállapodás megtörtént, a döntést különböző irányból érték támadások, hivatkozva arra, hogy Ștefan Gușă tábornok a kommunista rezsim bűnözője. Az ügy további bírósági eljárásokba torkollott, és szobrot még nem állított egyik etnikum sem.³²

A szobrok elhelyezése, azaz a mentális térkép alakulása jellegzetes, a versengés és térfoglalással kapcsolatos viták ebben is jól tükröződnek. A főtéren, az egykori Széchenyi téren a román etnikum emlékművei kapnak helyet. A magyar történelmi vonatkozású szobrok kiszorulnak ebből a szférából, viszont nem kerülnek ki a régi magyar épületek, nemesi házak által formált térből, hanem mintegy kívülről körbekerítik a főteret. „Hát, tulajdonképpen, hogyha megnézzük, Vásárhelyen [...] nekünk csak ilyen másodlagos helyeken lehet szoborállítás. Ez igaz, hogy sok ilyen van, mert egyébként tele is van a főtér. De [...] ugyanakkor térfoglalás is történik. Itt például egy úgynevezett Bermuda-háromszög alakult ki [...]. Mer’ ott van Petőfi [északkelet irányába mutat], most e’ kicsivel errébb jött Aranka György, ott van Bernády [keleti irányba mutat], s ha tovább megyünk, a Bolyai téren ott van a Bolyai-tentamen, illetve a Bolyai-pszudoszféra [...] most má’ ez itt a miénk. Ott van Rákóczi, ott van Borsos Tamás, tehát azt a részt, ami igazán magyar volt, most már magyarokkal be is népesítettük. Lehet, hogy ez véletlenül is alakult így ki, mert nem engedték, hogy a főtéren. [...] Igen, s ők is beállították oda a várhoz közel... hát, hogy hívják... Mihai Viteazult, ott arrébb egy kicsit Petru Maiort, csak hogy a mi szobraink szebbek [nevet].”³³

Az említett szobrok mindegyike valamilyen szinten kapcsolatban áll Bernády György kultuszával is. Ez nagymértékben annak köszönhető, hogy a Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány tagjai azok, akik a történelmi emlékezet fenntartását magukra vállalták. Ha a szobrokat hivatalosan nem is az alapítvány állíttatja, de elkészítésük és engedélyeztetésük mögött mindenképpen a tagok állnak, akiknek többsége a megyei tanács tagja is. Ők pedig a lokális történelmi múlt és az ezáltal alakuló lokális identitás ügyét minden téren felkarolják.

Az emlékműállításra illetően egyfajta kölcsönös párhuzamosság alakult ki a két etnikum között. Akadnak azonban olyan események is, amelyek nyilvános rivalizálást, konfliktust generálnak. A szimbolikus térfoglalási eljárásoknak ezt a típusát a Bodó-Bíró szerzőpáros vetélkedő párhuzamosságnak nevezi.³⁴ Ilyen gesztust magával hordozó esemény volt 2002-ben a Bernády-emléktábla kifüggesztése a Megyei Tanács épületében. Az emlékműállítás történetében a helyi társadalom etnikumközi viszálykodása érhető tetten.

A cselekvés a Nagy Románia Párt szenátorának ellenérzését és ellenreakcióját váltotta ki; a dombormű helyére erőszakosan egy másik táblát helyezett, amely az épület pincéjében raboskodó román katonáknak állított emléket.

A következő lépés ebben az ügyben a Bernády-dombormű visszahelyezése a magyar elit által. A sajtóban ennek különböző visszhangjai voltak, természetesen a magyar sajtóban egyféle, a románban más. A *Népújság* – akkori számában – a leleplezőkor elhangzott beszéd részleteit közölte, és ezáltal a visszahelyezés a gerincességéről való példaadásként jelent meg: „Szombat reggel tehát sor került a dombormű ünnepélyes leleplezésére, annak ellenére, hogy egy nappal korábban Pop Dumitru, nagyromániás szenátor, egyszerűen letépte a portrét a falról, azzal, hogy »amíg ő Románia szenátora, addig nincs ott mit keresnie« Bernády Györgynek. Mert, mint mondta, annak idején a polgármester Bernády György nem engedte a nagyapjának, hogy tejet áruljon a városban. Beszédében Borbély László [a Bernády György Közművelődési Alapítvány elnöke] épp erre a momentumra hívta fel a figyelmet, hogy bár elszigetelt esetről van szó, az ilyenek elkerüléséért van még tennivaló. Hangsúlyozta, szükség lenne román nyelven is megjelentetni, hogy mit is tett a városért Bernády György, mert a »tudatlanság időnként szörnyeket szül«. Tovább kell folytatni Bernády munkáját.”³⁵

Az arcképet ábrázoló dombormű körüli vita egyrészt a szimbolikus térfoglalási cselekvések egyike, ezek a cselekvések pedig mindkét etnikum részéről intenzívek. A megyei tanács épülete a két csoport terének ütközési pontja, kritikus helyszín. Ezt érzékelteti az ellentétezés, amely tovább tartott, ugyanis néhány hónap elteltével, a Nagy Románia Párt tagjai újra eltávolították a domborművet, és élénk vita alakult ki a megnyilvánulások körül. A szimbolikus térfoglalás mellett a konfrontációban a két etnikum eltérő történetírása is tetten érhető. Míg a magyar etnikum büszke a nagy múltú elődjére, és emléket szándékszik állítani neki, addig a román etnikum várostörténetében Bernády alakja és tevékenysége nem jelent kimagasló korszakhatárt, amelynek emléke előtt tisztelegni kellene.

4. fotó

Bernády dombormű a Maros megyei Tanács (egykori közigazgatási palota) épületén

Forrás: Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány dokumentumtára

Ugyanerre példa a 2007-es Bernády-napok alkalmával tapasztalt akadályozó viszonyulás is, amely román részről a lokális etnikai identitás görcsös megőrzését tanúsítja a másik etnikummal szemben: „még mindig vannak itt nacionalisták, az utolsó példa erre a Bernády [...] idejéből ez az emléktábla, amit ott tartott az egyik bezinkútnál egy nacionalista volt szenátor, és nem akarta átadni a múzeumnak. [...] Itt voltak konfliktusok, sajnos persze mindig, mikor valami szobor- vagy emléktábla-állítás van, akkor egyesek morgolódnak, de ezen túl kell lépni, és én bízok abban, hogy Vásárhely túl tud lépni ezen.”³⁶

Összegzés

A múlt és a jövő idősíkainak különválását megelőzendő az időt folyamatosan a jelenhez kell kapcsolni, rögzíteni kell. Annak elkerülése érdekében, hogy a múlt ne tűnjön el nyomtalanul, a marosvásárhelyi elit bizonyítékokat keres, és megpróbálja meghatározni a két dimenzió közti történelmi különbségeket. Erre szolgál Bernády György és az általa meghatározott 20. század eleji urbanizáció, a konjunkturális idő emlékezete. Azzal, hogy a helytörténetből ezt a korszakot különleges figyelemben részesítik, kiemelik, korszakfordulóként könyvelik el, egyben a lokális közösség egyidejűségét vagy időtlenségét hozzák létre, ugyanis a múltat térbe vetítik ki, ezáltal pedig a tér időbelivé válik. A közösség felépíti saját térbeli és időbeli határait, és egyben megteremti önmaga lokális kollektív identitását, kifejezve ezzel viszonyát a városhoz, utcákhoz, emlékhelyekhez, ezek történeteire, mítoszaihoz, kapcsolataikhoz.

Az emlékezés által rekonstruált múlt megőrzése érdekében bizonyos – rituális teret és időt létrehozó – szertartások jönnek létre, és ezek szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenységeket határoznak meg, diskurzusokat, narratívumokat termelnek, amelyek a saját múlt őrzését legitimálják. A diskurzusok egyben a szimbolikus elfoglalt térhez való ragaszkodást is erősítik, a tér birtoklásának illúzióját keltik, amely tény sok esetben az egymás mellett élő etnikai közösségek rivalizálásához vezet. Ezzel egyfajta párhuzamos létezés alakul ki az etnikai kollektívumok között, mely hol egymással komplementer világot, egyenlő mértékű szimbolikus terjeszkedést, hol pedig versengő világot, identitásokat jelent.

Jegyzetek

- ¹ OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce: A társadalmi emlékezet tanulmányozása, *Replika*, 1999/37., 19–43. p.
- ² *Uo.*, 19. p.
- ³ BARNÁ GÁBOR: Idő és emlékezet, In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*, Tabula könyvek 3, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2002, 152–171. p.
- ⁴ GYÁNI GÁBOR: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, 82. p.
- ⁵ L. NORA, Pierre: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája, *Aetas*, 1999/3., 142–158. p.
- ⁶ PÁL-ANTAL SÁNDOR: Marosvásárhely a 20. században, In: PÁL-ANTAL SÁNDOR – NOVÁK Csaba Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely történetéből 2*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 9–37. p.
- ⁷ HOPPÁL MIHÁLY: Elbeszélés és emlékezet, In: UŐ. (szerk.): *Elbeszélés és emlékezet. Tanulmányok Istvánovits Márton emlékezetére*, Európai Folklor Intézet, Budapest, 2002, 118–129. p.
- ⁸ CASSIRER, Ernst: A modern politikai mítoszok technikája, In: ZENTAI Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*, Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997, 37–50. p.
- ⁹ Borbély László (a Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány kuratóriumának elnöke, az RMDSZ parlamenti képviselője) közlése, 2008. április.
- ¹⁰ L. WILHELM GÁBOR: Kognitív térképek és városreprezentáció, In: N. KOVÁCS Tímea és mások: *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*, Kijarat Kiadó, Budapest, 2005, 29–46. p.
- ¹¹ Vö. BARNÁ GÁBOR: Mentális határok – megduplázott világok, In: BALÁZS Géza (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor–Irodalom–Szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*, I., ELTE, Budapest, 2000, 689–701. p.
- ¹² *Uo.*, 695. p.
- ¹³ *Uo.*
- ¹⁴ *Uo.*, 694. p.
- ¹⁵ JAKAB Albert Zsolt: Emléktábla-állítás Kolozsváron, In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2003, 135–158. p.
- ¹⁶ BODÓ Julianna – BÍRÓ A. Zoltán: Szimbolikus térfoglalási eljárások, In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*, KAM – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000, 9–42. p.
- ¹⁷ *Uo.*, 14. p.
- ¹⁸ Nagy Miklós Kund (a Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány kuratóriumának alelnöke, a Maros megyei Népművelődési Napilap főszerkesztője) közlése, 2008. április.
- ¹⁹ GAGYI József: Bernády-szobor bajlatta városban, In: BODÓ (szerk.): *Miénk a tér?*, 83–106. p.
- ²⁰ SZABÓ Á. Töhötöm: Látható és láthatatlan terek Kolozsváron, *Néprajzi Látóhatár*, XIII., 2004/3–4., 87–112. p.

- ²¹ A koszorúzás mellett március 15-i ünnepek is zajlanak a szobornál. A mögötte álló ház ugyanis szintén emlékhely (Bem tábornok szálláshelyeként szolgált egykor). A két emlékhely egymás mellettsége egyfajta halmozódást tesz lehetővé, amely még explicitebbé teszi a múltteremtő mechanizmusok általi identitásőrzést.
- ²² Vö. FEJŐS Zoltán: A nemzeti hős három „arca”, In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2001, 118–129. p.
- ²³ A Bernády-ház helyet ad népművészeti, képzőművészeti, fotóművészeti kiállításoknak, könyvbemutatóknak, irodalmi rendezvényeknek, tudományos előadásoknak, konferenciáknak, vitaműsoroknak, előadóműsoroknak, szemináriumoknak, klubdelutánoknak és más alkalmi jellegű kulturális rendezvényeknek is.
- ²⁴ BODÓ-BÍRÓ: *i.m.*, 23. p.
- ²⁵ *Uo.*, 25. p.
- ²⁶ *Uo.*, 28. p.
- ²⁷ *Uo.*, 21. p.
- ²⁸ Nagy Miklós Kund közlése, 2008. április.
- ²⁹ Nagy Miklós Kund közlése, 2008. április.
- ³⁰ VAJDA György: Lesz Rákóczi Ferenc- és Mihai Viteazul-szobor, *Népújság*, LVI/255., 2004, 2. p.
- ³¹ Nagy Miklós Kund közlése, 2008. április.
- ³² L. ANTALFI Imola: Mártírváros Gușă-szoborral?!, *Népújság*, LXII/131., 2010, 2. p.
- ³³ Nagy Miklós Kund közlése, 2008. április.
- ³⁴ BODÓ-BÍRÓ, *i.m.*, 34–35. p.
- ³⁵ BODOLAI Gyöngyi: V. Bernády Napok megnyitása, *Népújság*, LIV./251., 2002, 3. p.
- ³⁶ Borbély László közlése, 2008. április.